

Съдбата на мисленето в два съвременни леви проекта: Джорджо Агамбен и Майкъл Харт и Антонио Негри

Георги Илиев

Резюме: Този текст е посветен на философските утопии на Джорджо Агамбен и Майкъл Харт и Антонио Негри. Използваното определение за философска утопия е работно, но визира конкретен подход. Това са проекти за промяна в мисленето, която се възприема първо, като възможна в голяма степен, и второ, от нея се очаква да доведе след себе си и радикална промяна в начина на живот на мнозина. В смисъла на второто, философската утопия е и утопия на обществения порядък. Въпреки това обаче, философската утопия е и различен проект – в нея най-важното е, че чрез промяната на нещо в мисленето самото мислене ще се промени цялостно. За философската утопия мисленето не е сбор от навици, а обхваща цялостно съотнасянето на индивидите с битието. „Държавата“ на Платон е класически пример за философска утопия, но в съвременността примерите как философията реорганизира обществото са различни, скелетът на „идеалната държава“, или на полиса, не я предхождат. Въпросът е по-скоро как философстването и демокрацията да съвпадат. Може ли критическата теория да бъде не само дескриптивна, но и прескриптивна?

Статията твърди, че между работите на Агамбен и Харт и Негри има, на първо място, огромна разлика. От едната страна, стои опит за промяна в основните понятия на метафизиката, който се предполага да доведе до някакво следствие в бъдещето. За Джорджо Агамбен историята е, образно казано, „арена на борбата между доброто и злото“, а философията е същото, само че борбата е между добри и лоши понятия. Ще видим какви са недостатъците и предимствата на подобна постмодерна философска утопия. От другата страна стоят Негри и Харт, които използват една своя реторическа запазена марка: всичко, което ни е необходимо за промяната, е вече тук, тук са и понятията, и бъдещите практики в свои зачатъчни форми на живот. В качеството на подстъп към изследването на онтологическите и моралните измерения на теоретичните усилия на Агамбен, Харт и Негри е използвано отношението Хобс – Спиноза – Делюз. Намирам това за принос на своя текст, защото въпреки разпознаваемото използване на Делюз от страна на двамата марксисти, и тримата автори се позовават рядко на френския философ.

Ключови думи: Джорджо Агамбен, Майкъл Харт, Антонио Негри, Жил Делюз, критическа теория, онтология, утопия

Георги Илиев е доктор по теория на литературата, главен асистент в Институт за литература – БАН. Той е автор на ред статии и доклади на национални и международни научни конференции в областта на критическата теория, теорията на литературата и съвременната европейска философия. Адрес за контакт: joro.s.iliev@gmail.com

Текстът има за цел да проследи философските възможности за съвременно полагане на мащабна промяна в мисленето, която да води към също толкова значими социални промени. В този смисъл аз предварително приемам, че авторите, които разглеждам, смятат подобен процес за възможен. Това е хипотеза, тъй като представителите на съвременната социална философия и критическа теория обикновено не си служат с подобни основополагащи принципи и не ги поставят в началото на своите съчинения – съвременната теория започва от някакъв конкретен проблем, а въпроси като „възможна ли е днес промяна на обществения порядък, която да начене от промяна в мисленето“, имплицитно се схващат като антиномии. Споменатата антиномия е сводима до всички антиномии за индивида и обществото в режим на онтологическо предхождане и взаимно обуславяне. Ето защо изглежда така, сякаш за това няма смисъл да се говори днес. Въпреки това аз започвам с полагането, че моите основни автори, а те са Джорджо Агамбен, от една страна, и Антонио Негри и Майкъл Харт, от друга, застъпват становището, че обществото може да бъде променено чрез промяна на мисленето на определени индивиди, която да промени и други индивиди, и т.н. Какви биха били другите възможности, т.е. ако те не застъпваха това становище? Например „Диалектика на Просвещението“ на Хоркхаймер и Адорно, но нашите автори не са песимисти, те работят с понятието общество на бъдещето и това е определящо за залога на техните текстове.

И така, аз твърдя, че между работите на тези автори има, на първо място, огромна разлика. От едната страна, стои опит за промяна в основните понятия на метафизиката, който се предполага да доведе до някакво следствие в бъдещето. За Джорджо Агамбен историята е, образно казано, „арена на борбата между доброто и злото“, а философията е същото, само че борбата е между добри и лоши понятия. „Доброто и злото“ е моя фигура, която изразява отдадения стремеж на италианския философ да промени теорията от инструменталност и телеологичност към поетично освобождаване на езика и мисленето. Ще видим какви са недостатъците и предимствата на подобна постмодерна философска утопия. От другата страна стоят Негри и Харт, които използват една своя реторическа запазена марка: всичко, което ни е необходимо за промяната, е вече тук, тук са и понятията, и бъдещите практики в свои зачатъчни форми на живот.

Двата подхода аз представям в текст за брой, посветен на новите утопии. Този текст е посветен на философските утопии – определението е работно, но визира конкретен подход. Това са проекти за промяна в мисленето, която се възприема първо, като възможна в голяма степен, и второ, от нея се очаква да доведе след себе си и радикална промяна в начина на живот на мнозина. В смисъла на второто, философската утопия е и утопия на обществения порядък. Въпреки това обаче, философската утопия е и различен проект – в нея най-важното е, че чрез промяната на нещо в мисленето, самото мислене ще се промени цялостно. За философската утопия мисленето не е сбор от навици, а обхваща цялостно съотнасянето на индивидите с битието. „Държавата“ на Платон е класически пример за философска утопия, но в съвременността примерите как философията реорганизира обществото са различни, скелетът на „идеалната държава“, или на полиса, не я предхождат. Въпросът е по-скоро как философстването и демокрацията да съвпаднат. Може ли критическата теория да бъде не само дескриптивна, но и прескриптивна?

И двата основни разглеждани текстове – „Употребата на телата“ от Агамбен и „Множеството“ на Харт и Негри – се отклоняват от класическия коментарен жанр на критическата теория, в който вниманието е насочено към овещняването, амортизацията и скритите капани на основните понятия на западната цивилизация. И двата текста поемат сложния път да бъдат философия, но заедно с това да предложат конкретна програма за постигането на ново мислене и оттам, за пришествието на нов възглед за битието. И тъкмо това е най-интересното, отговорът на въпроса за съдбата на понятията в състояние на епистемологическа и морална криза. Две са дълбинните мисловни фигури, които определят разликата в отговорите на Харт и Негри, от една страна, и на Агамбен, от друга. Харт и Негри предлагат мисленето да се осмели да предяви претенция към политическата практика отново, а Агамбен предлага мисленето да се осмели да положи битието като епистемологически усвоимо отново, като пронизано от сходства с мисленето – сякаш в странна реминисценция към Парменид. Така в позицията на късните работи на Агамбен аз разчитам едно предложение за подмяна на ключови понятия – подмяна или тотално преосмисляне на понятия онтологически, доколкото онтологията е запазила авторитета си на метод изобщо; на понятия критически, доколкото на критическата теория все още се разчита за изнамирането на нови обществени основания за политическа критика. Харт и Негри на

свой ред пък следват една марксистка линия на мислене спрямо социалната промяна. За тях понятията на промяната са вече тук, породени от прогресивните движения на множествата. Тези понятия очакват своето свързване в система – марксистки възглед, пък макар и да е защитаван в епоха белязана повече от мрежовостта, отколкото от стриктните класови разграничения. Тези две предложения звучат сходно – та нали онзи, който се осмелява да мисли, би се осмелил и да действа в подвластното на мисленото си битие – но всъщност представляват несъвместими позиции, членове на антиномия. Тази антиномия вече предусетихме във въпроса дали необходимите за нашето мислене и дело понятия са налице, или трябва да сменим понятията. Тъкмо в руслото на критичното мислене не бихме могли нито да „приемем“ понятията, нито да ги „подменим“. Защо?

Тук идва моментът да си зададем въпроса дали скицираната по-горе апория е истинска диалектическа двойка от понятия – дали в самата логика на понятията „подмяна на понятията“ от една страна, и „преоткриване на еманципаторния потенциал на старите понятия“ от друга страна, се съдържа взаимопораждане, плодотворна диалектика или напротив. Друга възможна интерпретация на ситуацията е това да е дилема на нашето собствено време - например, че само в епохата на разцвета на техниката можем да си представим внезапното възцаряване на еманципаторен политически новогovor, който да не бъде достигнат чрез историческа понятизация; както и да си представим преоткриването на възможностите за политическо действие при запазване на старите понятия, т.е. преосмислянето на политическия акт в светлината на огромните възможности на техническите методи за организация. И двете възможности – тази на Агамбен и тази на Харт и Негри – са свързани с приемането на политическите идеи като съпътствано от определена политическа техника и технология. И двете разглеждани тук позиции познават съвременната идеализация на отношението между политическата идея и нейното възприемане, инкорпориране, етикетиране, всичко това, в което се състои техниката на съвременната политика. Техниката ѝ от Холокоста до протестните организации онлайн. Всъщност това е въпросът за съвременната публичност, а той в цялото си развитие се полага в определен утопичен хоризонт. В Новото време не бихме могли да мислим публичността извън презумпцията за възможна радикална промяна в обществото, т.е. извън мисленето за пришествието на ново общество. В това отношение Агамбен

подхожда с изключително интересна критика към съвременната публичност, която в неговата политическа онтология заема мястото на *славата на царството*, защото механистичната легитимация на демокрацията никога не е достатъчна (Агамбен, „Царството и славата“ и „Употребата на телата“). Това обаче връща мястото на политическото в индивидуалното и събужда реакционния романтически призрак на същностното образование на личността, т.е. на *Bildung*. Движението е колкото диалектическо, толкова и обусловено от липсата на избор – та нали все пак трябва някой да мисли! Харт и Негри, ако мога така да се изразя, отговарят с едновременна критика към диалектиката, въпреки своите марксистки корени, и към индивидуалната гениалност. Тази критика е дельоззианска и двамата леви теоретици преминават през немалки трудности, за да покажат как една иманентистка теория за политическото, една еднопланова онтология, може да бъде морално и политически приложима, да бъде политическа програма на съвременното общество, чиято фигура е мрежата. Такова е сложното отношение на авторите към остарялата взаимовръзка индивид – съдба (и/или характер) – образование – творчество (завършено произведение на живота).

Сходствата между работата на Джорджо Агамбен и Харт и Негри са много, но аз бих искал да обърна внимание на някои аспекти по-конкретно. Авторите са впечатлени от иманентисткия подход във философията и в теорията изобщо. Те не подхождат просто чрез критика на същностното мислене, както например е при теоретик като Мишел Фуко, а възнамеряват да основат теорията си върху, или да включат в нея, еднопланов онтологичен модел. При Харт и Негри той идва през „Хиляда плоскости“ на Делюз и Гатари или през творчеството на Жил Делюз в цялост, а при Агамбен – директно чрез позоваване на неоплатоническия философ Плотин и чрез Лайбниц. Новото политическо мислене може да бъде еднопланово поради преоткрита близост между нивата от елементи, както Агамбен го развива в употребата на света като близка до употребата на себе си – субектът и светът са в отношение на иманентност. Това ново мислене може да бъде и еднопланова онтология по друга причина: поради огромния потенциал на несубординираните взаимодействия между елементите – така е при Харт, Негри, Делюз. Има и друго, постановяването на иманентистката онтология минава през позоваване към Томас Хобс. Хобс е философът, при когото природата се откъсва от субординацията на същностите и става свободно взаимодействие на сили. Нашите автори следват идеята за иманентността и

едноплановата онтология и в този смисъл за материалността, липсата на трансценденция както в теорията на познанието, така и в политиката. Нека започнем с познанието.

Онтологически предпоставки: идея и абстракция

Авторите, които разглеждам, имат своя интерпретация на въпроса за онтологията днес. Разработките им са във всеки момент белязани от бдителност към съвременните възможности за понятийно изграждане на свят. Те разполагат и със свои понятия, които да обозначават едновременно и единици на разбирането, и единици на социални движения. От едната страна (Негри/Харт) обаче стои хегелианско мислене на историята, а от другата (Агамбен) – завръщане или преоткриване наново на понятия от епохи на философски синкретизъм между разбиране и същност. Агамбен предлага едно съживяване на Платоновите идеи, което се разиграва на територията на теорията за езика. В книгата си „Що е философия?“ италианският философ изследва античните корени на теорията на именуването и предикацията. Платоновата идея (или *eidōs*) е понятийно свързана с определено име и именно чрез името тя е представена в изложението. Според Агамбен идеята съвпада със стоическото понятие за *lekton*, за изказуемото. Тя би трябвало да обхваща целия случай на името – не само езиковата страна, не само понятието, не само дефиницията (логос), но и всичко изказуемо около това. Идеята е случаят в неговата комплексност.

Агамбен се позовава на схоластът Григорий от Римини за дефинирането на *lekton* и оттам на идеята:

[Според Григорий от Римини] истинският обект на знанието – и съответно, истината, която е заложена в езика – не е нито пропозицията, нито обектът, който съществува извън съзнанието, а е изказуемото – или още по добре, комплексното означаемо, или също така значението (но вече разширено) на пропозицията, чийто специфичен битиен модус Григорий се опитва да дефинира отвъд битие и небитие, отвъд съзнание и екстра-ментална реалност.¹

Всичко това не е просто едно хайдегерианско намигване към старата онтология. За Агамбен тъкмо тази версия на термина „идея“ е близка до мисленето на Валтер Бенямин и има своето място в критическата теория. Това е Беняминовата

¹ Джорджо Агамбен, *Що е философия?*, 28 – 29.

„безинтенционалност“ на порядъка на идеите². Агамбен я използва, за да предложи алтернатива на понятийното мислене, което според него е пропито с властова телеология. Възраждането на понятия като идея и *lekton* като нови за съвременното мислене е в основата на гигантския проект за суспендиране на логиката на включващо изключване, на включване чрез подчиняване. Това е проектът на Агамбен *Homo Sacer*.

Обаче бдителността към онзи социален и материален момент, който убягва на понятизацията, присъства и в проекта на Харт и Негри в книгата им „Множеството“. Те не се ангажират с каквито и да било възпитателни претенции на класическата онтология, а подхождат марксистки, заимствайки понятието на Маркс за „разумна абстракция“ или „реална абстракция“, което той на свой ред предлага в работните си тетрадки „Увод към критиката на политическата икономия“. Харт и Негри ценят този вид абстракция високо като методологическо понятие. То работи в режима на Хегеловата теория за абстрактното като единично и едностранчиво, т.е. абстрахирано, и конкретното като исторически опосредствано. Идеята на нашите автори обаче е понятийното мислене да отчете материалността на събитията и оттам реалните тенденции, а не да се осланя на съвпадането на логическото и историческото движение. Примерът на левите теоретици е абстракцията за човешки труд, която се приравнява до индустриалния труд. Това е успешна абстракция, макар по времето на Маркс много по разпространен да е бил селскостопанският труд. Самите Харт и Негри пък предлагат своята реална абстракция за нематериалния труд, на който все повече заприличва всеки вид труд в съвременността. Със своята мрежова структура нематериалният труд представлява парадигмата едновременно за икономиката и за политическата ситуация на бъдещето според двамата леви теоретици.

В книга „Множеството“ мрежите са реална абстракция и освен своето пряко значение, имат и значението на профетическо абстрахиране на структурата на бъдещото общество от колизиите на настоящото:

Днес (...) накъдето и да погледнем, виждаме мрежи – военни организации, социални движения, бизнес формации, миграционни модели, комуникационни системи, физиологични структури, лингвистични отношения, невротрансмитери и дори лични взаимоотношения. Не че мрежите не са били тук преди или че структурата на мозъка се е променила. Просто мрежата е станала обща форма и има тенденцията да определя начините, по които разбираме света и действаме в него. От наша гледна точка най-важното е, че

² Валтер Бенямин „Критикопознавателен предговор“, *Произходът на немския трауершпил*.

*мрежите са форма на организация при взаимоотношение на сътрудничество и комуникация. Тя е наложена от парадигмата на нематериалното производство. Определящото за настоящия период е именно тенденцията на въпросната обща форма да се появява и да упражнява своята хегемония.*³

И ето че идеята за съпоставка между Агамбен и Харт и Негри не е толкова лоша: Онтологическите увлечения на Агамбен съчетават същностното мислене и материалността на случая. В неговия материализъм обаче понятието за материалност е променено до неузнаваемост. При Негри и Харт пък едно сходно понятие за материалност дава бъдещето е на марксизма чрез своята диалектическа опозиция – нематериалното производство. Мрежовостта е материалността на нематериалното производство и извора на еманципаторните движения в съвременността. Въпреки сходствата в материализма – този на „идеите“ и този на реалните абстракции, двата проекта дават коренно различни резултати.

Употребата

Мрежовата структура, която е била използвана с голям успех в социалните изследвания, се характеризира с префункционализиране както на обекти, така и на отношения. Това е, разбира се, и една от причините Харт и Негри да изразяват своите идеи за съпротива чрез понятието за мрежи. За Джорджо Агамбен това е увеличаване на призива към функционалност, на повелята за активност, което може да доведе само до увеличаване на насилието в системата. Агамбен разработва своята теория за нещо, което бих нарекъл реципрочност на употребата, и за неоперативността. Аристотеловото понятие за употреба (*chresis*) е посочено от Агамбен като първоначалния вариант на по-късния неологизъм „акт или привеждане в действие“ (*energeia*). Старото понятие – *chresis* – според италианския философ съдържа именно споменатата реципрочност и не предполага субординация, за разлика от новото – енергея, акт. То попада извън логиката на онтологически двойки като субстанция и акциденция или есенция и акциденция. *Chresis* е употреба в смисъла, в който се ползваме от нещо свое. Агамбен дава дори пример за употреба на самия себе си в тази насока. Става дума за понятие, коренно различно от мрежовата оперативност и коренно различно от постмодерния *bricolage*. Не ние асемблираме своята знакова и

³ Michael Hardt and Antonio Negri, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, Penguin Books (reprint), 2005, стр., 142.

материална среда; идеята е не да снемем субект и обект, а да се докоснем до онова което ги предхожда онтологически, до една всеобщностна интимност. Такова е и значението на неоперативността. Италианският философ загатва за необходимостта от излаз от Аристотеловата система на субстрат и предикация още в първата книга от проекта *Homo Sacer*. В „Употребата на телата“ става ясно, че всички системи, които функционират върху принципите на субстрат и предикация и потенция и акт могат да бъдат направени неоперативни. Разкриването на неоперативността като преоткриване на нови потенции вместо преминаване към телеология и реализация – това е работата на мисленето. Тук в интерпретацията на Агамбен има привилегировани области. Например поезията прави езика неоперативен, а живописата прави неоперативно гледането. Що се отнася до еманципаторното значение на неоперативността, тя не е революционно понятие, до голяма степен изключва провеждането на революция, тъй като неоперативната версия на всяка форма на живот е вече тук, не е необходима революционна промяна. Агамбен критикува Маркс, защото той е пренебрегнал месианския заряд на настоящето:

Тъй като е едностранчиво концентриран върху формите на производство, Маркс пренебрегва анализа на формите на неоперативност и тази липса със сигурност е залегнала в основата на някои от апориите на неговата мисъл, в частност на дефиницията на човешката дейност в безкласовото общество. От тази перспектива, от голямо значение би била една феноменология на формите на живот и неоперативността, която се разгръща ведно с анализа на съответните форми на производство. Чрез неоперативността, безкласовото общество е вече налице в капиталистическото общество точно както, според Бенямин, парчета от месианското време присъстват в историята под форми, които биха могли да бъдат позорни и достойни за присмех.⁴

И така, свръхоперативността на мрежата на съпротивителните движения (Харт и Негри), както и неоперативността на „новата“ стара „употреба“ (Агамбен) са и двете теоретически изобретения, прицелени в суспендирането на оперативността на властта. Според двамата марксисти всичко необходимо е вече тук, докато според италианския философ усилията към промяна всъщност трябва да променят или дори да отменят модерния субект. Посочените начините обаче са коренно различни.

⁴ Giorgio Agamben, *The Use of Bodies*, Stanford University Press, 2016, стр. 94.

Иманентност и морално-политическа теория

Краят на религиозните войни в Европа през седемнадесети век и постановяването на суверенната национална държава е исторически момент, от който и тримата автори правят ключови изводи за произхода на властовите структури в съвременността. Томас Хобс е онази фигура, чрез която разглежданите от мен автори въвеждат прелома в моралната и политическата теория в Европа. Въпросът е как се интерпретира разделянето на природния и Божия закон, което дава възможност да се мислят революционните промени като обединени в единно обществено движение с публичността и общественото мнение. Макар Хобс да е именно против новата публичност, възникнала в епохата на Английската революция, той предоставя набеязаната горе отправна точка за историята на идеите.

Според мен, отношението Хобс – Спиноза – Делъоз е подходящ подстъп за изследването на онтологическите и моралните измерения на теоретичните усилия на Агамбен, Харт и Негри. Намирам това за принос на своя текст, защото въпреки разпознаваемото използване на Делъоз от страна на двамата марксисти, и тримата автори се позовават рядко на френския философ. А фокусът е наистина този, еднопланова или „плоска“ онтология и оттам, неесенциалистка етика и неесенциалистка морална и политическа теория. За изследваните тук автори онтология, етика и политика са поле на едно и също човешко знание. Видяхме как работи тази платформа в по-общ план, а сега ще се съсредоточим конкретно върху моралните и политическите измерения и, най-сетне, върху ключовото понятие за модерна публичност. С една дума, в дискурса върху мисленето на битието и на човешкото дело ведно, какво означава да философстваме политически днес? Тук е мястото да отбележим, че една философска утопия изисква суспендиране на критическото мислене на днешния ден, като така открива път за обещаното мислене на бъдещето. Ще премина през идеите на изследваните теоретици отново с помощта на четири пропозиции на ревизията на класическата морална теория, които Жил Делъоз приписва на Томас Хобс и Барух Спиноза. Те са от неговия лекционен курс върху Спиноза. Така позициите на разглежданите философи се открояват на фона на определенията, които Делъоз дава на съвременната морална и политическа теория.

Като разглеждаме Харт и Негри и Агамбен, ние можем да отбележим, че иманентността като онтологическа основа е възприета от тези автори в тяхната критика на връзката между традицията на западната метафизика и тотализиращите политически тенденции. Иманентността отвързва делото от полагането на същностни параметри и открива пътя към активиране на нови неподозирани потенциалности (Харт и Негри) или към суспендиране на телеологията в политиката, оборване на отколешната тенденция да жертваме човешкия живот в името на висши цели на общността (Агамбен). И току-що маркирахме основните разлики във възприемането на цялата линия Хобс – Спиноза – Делюз, смятам че анахронизмът е основателен, заради влиянието на Спиноза върху постмодерността изобщо. Делюз припознава четири пропозиции на традиционната морална теория, които автори като Томас Хобс оборват.

Първа пропозиция гласи: „Едно нещо се дефинира от неговата същност“ (Делюз, *Спиноза, лекционен курс*). Идеите на Хобс пък са, че нещата се определят от тяхната сила и от взаимодействията между силите. Въпросът на Делюз е в противопоставянето на иманентизма на есенциализма, в това всяко нещо да бъде измервано при своето онтологическо определяне от непостоянството на своите потенции и сили, от неговата обща релация, която никога не е напълно интегрирана и кохерентна.

По отношение на есенциализма в моралната и политическата теория нашите автори имат сериозни разногласия. Както видяхме, Агамбен предлага замяна на аристотелианското понятие за същност и същина (*ousia*) с по-старото понятие за идея, което той се стреми да обогати с някои паралели между Платоновата „идея“ и понятието за *lekton* (изказуемо) на стоиците. Изказуемото е идеята, името на идеята, което стои зад целия случай на нещото с цялата му материалност и контингентност. Всичко, което може да се каже за нещото. Тази концепция води Агамбен към характерната за него критика към категориалната система, така, както тя започва от Аристотел, и нейните отгласи в политическата мисъл. Агамбен би искал да предицираме само в слаб смисъл, запазвайки съзнанието, че делението на битието на подлежащо и предикация може да ни отведе до инструментализация на мисленето – предикацията трябва да стане „неоперативна“ (Агамбен). И така, къде стои Джорджо Агамбен в плана на противопоставянето между иманентизъм и есенциализъм? Той безспорно приема постановяването на единен план на битието, такъв без

субординация, план на иманентност, ако използваме термина на Делюз – това е видно от анализа на италианския философ върху Плотин в „Употребата на телата“⁵. Планът на иманентност обаче за Агамбен е възможност да бъде суспендирана телеологията на есенциалистката философия, а оттам – и нейната обвързаност с практическото, политическото, съденето. Харт и Негри, от своя страна, си представят иманентността по различен начин. Нещата не са определени от своята същност, а са релационни и на първо място, принадлежат на плана на иманентност и са определени от еднопланова онтология, но това е основание не за „неоперативност“, а тъкмо за търсене на нови релации, на нови мрежови възможности.

Втора пропозиция:

Природното състояние е състоянието, което е в съгласие със същността на доброто общество. Какво наричаме добро общество? Наричаме добро общество онова, в което човекът може да реализира своята същност. Така че природното състояние не предхожда социалното състояние, природното състояние е онова, което е в съгласие със същността във възможно най-доброто общество, което пък е най-способно да реализира същността. (Делюз Спиноза, лекционен курс)

Позицията на Хобс е, че в естественото състояние на живите същества по-силните изяждат по-слабите, а в човешкото общество законите са изградени според естествените правила на общата изгода, без директно участие на нищо трансцендентно⁶. Сложен е въпросът за отношението на едноплановостта на онтологическия модел към възгледите на разглежданите от мен автори относно природата на обществото и това, доколко тя е определима като единна и доколко предоставя възможности за промяна – утопични или близки до днешния ден. Въпреки това, следва да се обърнем първо към очевидното в изграждането на двете философски утопии, т.е. утопии на мисленето, което би трябвало да има огромната сила да промени човешкото битие цялостно. Как за Харт и Негри условията за промяна са винаги вече тук, а за Агамбен са далеч в миналото, скрити в синкретичните понятия на древните. В „Множеството“ природата като предзададен начин на разгръщане (*physis*) не е важна в мрежовата структура, не е определяща, не е дори дефинируема като отделена от иманентността на човешките събития спрямо самото човешко. Въпреки това обаче тя се появява като фигура, свързана с невробиологията и с начина, по който мозъкът

⁵ Agamben, *The Use of Bodies*, част „Модална онтология“.

⁶ Интерпретацията на Делюз е твърде обобщаваща. Според Хобс Божиите заповеди имат силата да направляват човека също колкото и естествените закони (например в *Левитан*).

функционира. Какво общо има това с горното позоваване на Делъоз? Това, че дори да не е важно, начинът, по който сме физиологически предопределени да вземаме решения, е изоморфен не на суверенността като власт на един, а на мрежовата структура на съвременното общество.

При такъв иманентен модел, с други думи такъв, който замества порядъка, наложен отгоре, от външна власт върху обществото, разнообразните елементи, присъстващи в обществото, могат чрез сътрудничество да организират сами това общество. (...) Още повече че самият мозък не функционира според централизиран модел на интелигентността с единен свой деятел. Мисленето може да бъде разбрано по-добре, казват учените, като химическо събитие или координация на милиарди неврони в кохерентен модел. В мозъка няма никого, който да взема решенията, а по-скоро има рояк, множество, което действа съгласувано. От гледната точка на невробиолозите, никога не решава един. (...) самото човешко тяло е множество, организирано върху плана на иманентност.⁷

Нерегламентираната изобретателност, скрита в човешките общности, не остава незабелязана от самия Томас Хобс, но той я вижда като недостатък. Харт и Негри работят, следвайки Хобс и преобръщайки негови наблюдения, които полагат иманентистки и като благоприятни възможности. Например, изказването на Хобс за бедните, парадигматичната класа на бъдещето, за авторите на „Множеството“ – бедността е извор на креативност, макар и последната да е зловредна според английския философ:

Бедните и смелите хора, които не са доволни от своето положение (...) са склонни да използват поводите за война и да причиняват размирици и бунтове, защото военна слава се спечелва само чрез война и единственото нещо, което може да се направи при лоша игра на карти, е тия, които играят, да бъдат накарани да разбъркат отново картите.⁸

Теориите за природния произход на човешкото общество и за сблъсъка му с кодификациите на културата има своето отражение и в онова, което Агамбен в „Употребата на телата“ нарича „модална онтология“.

Агамбен също свързва идеята си за неоперативност, своята философска утопия отвъд властовата структура на предикацията, с нещо изконно за човешката цивилизация – ритъма. Ритъмът е именно на границата между природата и културата, а той е в основата и на хайдегерианското понятие на Агамбен за настройване към битието. Онтологията и етиката са представени като различни модуси на битието и на

⁷ Hardt and Negri, *Multitude*, стр. 337.

⁸ Томас Хобс, *Левитан*, Наука и изкуство, 1970, стр. 107.

говоренето за него – това е Агамбеновото снемане между предикация и субстрат, хайдегерианска реципрочност спрямо битието. Тогава в „Употребата на телата“ към модалната онтология се добавя теория за ритъма и за поезията. Ритъмът на битието и настройването към него са на ръба между природата и културата, в самата зона на антропогенезата, както се изразява италианският философ.

Трета пропозиция: „Третата пропозиция на класическото естествено право е такава, че то произхожда от нея: на първо място е дълга: ние имаме права само доколкото имаме задължения. Всичко това е много политически практично.“ (Делюз Спиноза, лекционен курс)

Тази пропозиция поставя въпроса за това доколко модерните морални и политически системи могат да прецизират своите препоръки към гражданина или към индивида въобще. Агамбен има изключително интересна концепция за отмяната на дълга, където той следва месианизма на апостол Павел и някои идеи на Валтер Бенямин (Агамбен, „Времето, което остава“ и „Употребата на телата“). Отмяната на дълга или на следването му, скорошното пришествие на Месията приравнява двете, тази неоперативност е в основата на радикално пасивната съпротива. Харт и Негри по отношение на социалния дълг се опитват да не следват плътно никоя философска програма. Те се отказват от идеите за абсолютно ненасилие или за революционно насилие и твърдят, че новите обществени структури, което означава и структурите на дълга, би трябвало да възникнат от настоящите мрежови структури на съпротивата.⁹

Четвърта пропозиция:

Тя е практическо правило, което ще има огромно политическо значение. Можем да го обобщим под следния наслов: компетентността на мъдрия. Кой е мъдрият човек? Това е някой, който единствен е компетентен в знанията свързани със същността и във всичко, което следва от тях. (Делюз Спиноза, лекционен курс)

Иманентисткият подход, разбира се, предполага преодоляването на есенциалната компетентност, но дали наистина това се реализира във философските произведения на съвременната критическа теория? Агамбен е склонен да дефинира нещо като „компетентност в неоперативността“ и тя принадлежи на поетите. Езикът е фокусът на антропогенезата в качеството си на именуване изобщо и на даване на битие на нещата, поезията е начинът той да стане неоперативен. Поезията излиза на

⁹ Hardt and Negri, *Multitude*, подглава „Нека силата бъде с вас“.

метапозиция спрямо езиковата антропогенеза. Тази философска и литературно-теоретическа идеализация дава достъпа до битието ако не на гения, то поне на източника на определена езикова практика: „Модел на тази операция, която се състои в това да направим неоперативни всички човешки и божии дела, е стихотворението. Защото поезията е именно тази лингвистична операция, която прави езика неоперативен.“¹⁰ Харт и Негри заемат различна позиция. Те не говорят нито за компетентност или мъдрост, нито за индивидуално творчество въобще. От знанието като необходимо в тяхното изложение остава само необходимостта от възможност за иновации. Иновацията е терминът, заменил ведно творчеството и мъдростта. И тя е винаги колективна. Хрумването е добро, защото макар и без да има исторически анализ на познавателната и креативната човешка деятелност, от текста се разбира, че колективната иновативност е именно плодотворния начин да бъдат мислени подобни явления в мрежовото общество.

Продуктивната сфера на комуникацията, най-сетне, изобилно представя факти в полза на това, че иновацията по необходимост се случва в общото. Такива случаи на иновация в мрежите могат да бъдат мислени само като оркестър без диригент – оркестър, който чрез постоянна комуникация определя своя ритъм и може да бъде отменен или смълчан само от налагането на централната власт на диригент. Трябва да се отървем от представата, че иновацията разчита само на гения на индивида. Ние произвеждаме и правим иновации само в мрежи. Ако съществува акт на гениалност, то това е геният на множеството.¹¹

Заклучителни думи върху понятието за публичност

Компетентността в контекста на политическата философия обаче е и понятие, свързано с комуникацията. Субординацията на комуникацията в суверенната държава е строго регламентирана, но Томас Хобс въпреки това предвижда публичността на Новото време като вече разгърната. Тя е опасна за монархията и свободното четене на гръцки и римски автори трябва да бъде предотвратено, защото подрива възпитанието на поданиците. „Разумни майстори“ би трябвало да внасят „корекции“ в техните книги¹². В оригинала се казва *discreet Masters*, което означава и запазване на цензурата

¹⁰ Giorgio Agamben, , *The Kingdom and the Glory: For a Theological Genealogy of Economy and Government*, Stanford University Press, 2011, стр. 256., стр. 251.

¹¹ Hardt and Negri, *Multitude*, стр. 338.

¹² Хобс, *Левуатан*, стр. 351.

в тайна. Това обаче е невъзможно в условията на съвременната публичност. Изследваните от мен автори, въпреки своите утопични полагания на публичността – поетическа (Агамбен) или творчески мрежова (Харт и Негри), съхраняват и метаутопична гледна точка към комуникационните и политическите възможности на публичността. Ако преди Просвещението общественото мнение е имало в управлението преди всичко ролята на прослава, на нередуцируемата добавка на *славата* към *царството*, то след това то вече играе директна роля чрез механизмите на политическо представителство или директно като мнения в множеството. Но наистина ли е така? Този въпрос си задава Джорджо Агамбен в книгата си „Царството и славата“:

Съвременната демокрация е изцяло основана върху славата, т.е. върху ефективността на одобрителните възгласи, които са умножени и разпространени от медиите до невъобразима степен. (...) Сега започваме да разбираме по-добре смисъла на съвременните дефиниции на демокрацията като „управление на съгласието“ или „консенсусна демокрация“ и решаващата трансформация на демократичните институции, която е заложена в тези термини.¹³

Отношението на философската утопия и изобщо на надеждата за промяна в мисленето към общественото мнение е неминуемо амбивалентно. Агамбен иронично критикува Юрген Хабермас заради неговото отношение към консенсуса в Европейския съюз. Ако общественото мнение увеличава своята оперативност, то не би могло да има друга съдба освен на доксихеска слава или доксихеско обругаване – а в порядъка на понятията двете са в диалектика. Харт и Негри също се отказват от съвременното и отколешно просвещенско доверие в публичното разсъждение и избират да го заменят в своята утопия с авангардния жест на смеха. Смехът на множеството, в продължението на тази книга, озаглавено „Държавата“, е фигура на общественото мнение. Опасностите, които то носи, са интерпретирани иронично от авторите, но акцентът е върху необходимостта от *новия смях*, чрез който множеството прославя делата си и се бори срещу враговете си. Но не липсва и чудовищния аспект на този смях, който за добро или за зло ще снесе понятието за идентичност. Мисленето не може да бъде спряно, но добрите автори, включително авторите на философски утопии, знаят къде да спрат – преди да е станало смешно или страшно:

¹³ Giorgio Agamben, , *The Kingdom and the Glory: For a Theological Genealogy of Economy and Government*, Stanford University Press, 2011, стр. 256.

Наш е също така и смехът на творчеството и радостта, стабилно закотвен в настоящето. Нашият свободен и равен достъп до общото, чрез който заедно произвеждаме нови и по-добри форми на общото, нашето освобождаване от субординацията на идентичностите чрез чудовищни процеси на себетрансформация, нашият автономен контрол върху мрежите на производство на социална субектност, и като цяло, нашето конструиране на общи практики, чрез които сингуларностите съграждат множеството, всичко това са нашите безгранични цикли на нарастваща сила и радост.¹⁴

¹⁴ Michael Hardt, and Antonio Negri, , *Commonwealth*, Belknap Press, 2011, стр. 383.

Библиография:

Agamben, Giorgio

The Use of Bodies, Stanford University Press, 2016 (*Употребата на телата*).

What is Philosophy?, Stanford University Press, 2017 (*Що е философия?*).

The Kingdom and the Glory: For a Theological Genealogy of Economy and Government, Stanford University Press, 2011 (*Царството и славата: към теологическата генеалогия на икономиката и управлението*).

The Time That Remains: A Commentary on the Letter to the Romans, Stanford University Press, 2005 (*Времето, което остава: коментар върху Послание до Римляни*).

Hardt, Michael and Negri, Antonio

Empire, Harvard University Press, 2001 (*Империята*).

Multitude: War and Democracy in the Age of Empire, Penguin Books (reprint), 2005 (*Множеството: война и демокрация във века на Империята*).

Commonwealth, Belknap Press, 2011 (*Държавата*).

Negri, Antonio

Marx beyond Marx, Pluto Press, 1992 (*Маркс отвъд Маркс*).

Deleuze, Gilles

Expressionism in Philosophy: Spinoza, Zone Books, 1992 (*Експресионизмът във философията: Спиноза*).

Spinoza (lectures): <http://deleuzelectures.blogspot.com/2007/02/on-spinoza.html> .

Маркс, Карл

„Увод към критиката на политическата икономия“ в *Към критиката на политическата икономия*, Партиздат, 1983.

Хобс, Томас

Левитан, Наука и изкуство, 1970.

Дельоз, Жил и Гатари, Феликс

Капитализъм и шизофрения 2 – Хиляда плоскости, Критика и хуманизъм, 2009.

Агамбен, Джорджо

Ното Sacer: Суверенната власт и оголеният живот, Критика и хуманизъм, 2006.